

TALABA SHAXSI POZITSIYASI RIVOJLANISHI VA NAMOYON BO‘LISHI XUSUSIYATLARI

Muratova Fotima Normaxmat qizi, Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti “Ijtimoiy fanlar” kafedrasida o‘qituvchisi

FEATURES OF THE DEVELOPMENT AND MANIFESTATION OF THE POSITION OF THE STUDENT PERSONALITY

Muratova Fatima Normaxmat qizi, teacher of the Department of “Social Sciences” of the Tashkent University of Economics and Technology

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ И ПРОЯВЛЕНИЯ ПОЗИЦИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА

Муратова Фатима Нормакхмат кызы, преподаватель кафедры “Общественные науки” Ташкентского университета экономики и технологий

Annotatsiya: Bugungi kunda zamonaviy qarashlar ilgari surilgan jamiyatda subyektiv hayotiy pozitsiyaga ega bo‘lgan odamlarga yuqori ehtiyoj mavjudligi, faol, mas’uliyatli, ijodiy, barkamol, o‘z hayotidagi voqealarni boshqarishga qodir, o‘zini va atrofdagi haqiqatni faol ravishda o‘zgartira oladigan shaxs talab qilinadi. Bugungi kunda zamonaviy fan qarashlarida shaxs ijtimoiy-madaniy hayotning subyektiv, individual tamoyilning tashuvchisi sifatida qaraladi. Ilmiy adabiyotlarda “shaxs” deganda quyidagilar tahlil qilinadi:

- 1) shaxs – munosabatlar va ongli faoliyat subyektiv sifatida;
- 2) shaxs – muayyan jamiyat yoki jamoaning a’zosi sifatida ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan xususiyatlarning barqaror tizimi sifatida tushuniladi.

Kalit so‘zlar: shaxs, pozitsiya, subyektiv, jamiyat, kognitiv ichki pozitsiya, emotsiya, konsepsiya, frusturatsiya.

Abstract: Today, in a society where modern views are promoted, there is a high need for people who have a subjective life position, who are active, responsible, creative, competent, able to control the events of their lives, actively change themselves and the reality around them. person who receives is required. Today, in the views of modern science, a person is considered as a subject of socio-cultural life, a carrier of the individual principle. In scientific literature, the following are analyzed by “person”:

- 1) a person – as a subject of relationships and conscious activity;
- 2) a person is understood as a stable system of socially significant characteristics as a member of a particular society or team.

Key words: person, position, subjective, society, cognitive internal position, emotion, concept, frustration.

<https://orcid.org/0009-0001-5373-4396>

e-mail:
narmuhammadovnaad@gmail.ru

Аннотация: Сегодня в обществе, где пропагандируются современные взгляды, высока потребность в людях, имеющих субъективную жизненную позицию, активных, ответственных, творческих, компетентных, умеющих контролировать события своей жизни, активно меняющих себя и реальность. Сегодня в взглядах современной науки человек рассматривается как субъект социокультурной жизни, носитель индивидуального начала. В научной литературе по “человеку” анализируются:

1) человек – как субъект отношений и сознательной деятельности;

2) человек понимается как устойчивая система социально значимых характеристик как член определенного общества или коллектива.

Ключевые слова: человек, позиция, субъективное, общество, когнитивная внутренняя позиция, эмоция, концепт, фрустрация.

KIRISH. Psixologiyadagi pozitsiya masalasida nazariy qarashlarning biri subyektiv yondashuv hisoblanib, unga ko‘ra, ontogenezda individual subyektivlikning rivojlanishi obyektivlikni engib o‘tish bilan tavsiflanadi, degan fikrni ilgari suradi. Ilmiy izlanuvchilar qarashlarida ontogenezda subyektiv pozitsiya rivojlanishi ko‘rib chiqilib, bunda subyektivlikning rivojlanishi bilan obyektivlikni yengish kuzatilgan[12]. Bunga asoslangan holda aytish mumkinki, insonga ta’sir qiluvchi tashqi muhit to‘siqlarini psixik jihatdan yengishga tayyor bo‘lish talabalardagi pozitsion qarashlar bilan bog‘liq ekanligini e’tirof qilish mumkin. Subyektivlikni rivojlantirishda shaxsning psixologik fazilatlarini to‘plami, shuningdek, u o‘z faoliyatini namoyon etadigan hayot sohasi katta ahamiyatga ega. Subyektivlikni rivojlantirish uchun bu shartning ahamiyati A.V.Olim sharhlab, subyektivlikni tarixiy va individual rivojlanish jarayonida shakllangan shaxsning murakkab va qarama-qarshi sifatlarining tizimli yaxlitligi deb ta’riflagan. Shaxs tug‘ilmaydi, balki muloqot, faoliyat va boshqa faoliyat turlari jarayonida subyektga aylanishi bir qator adabiyotlarda tahlil qilib o‘tilgan[12].

Oliy o‘quv yurti talabasining pozitsion yo‘nalishini o‘rganishda biz shaxs munosabatlari tushunchasiga tayandik, uning asosiy vazifasi shaxsni munosabatlari orqali ongli ravishda tartibga solishni o‘rganishdir. Fikrimizcha, talabalik pozitsiyasi ularning o‘ziga va umuman atrofidagi dunyoga barqaror qarashi va qadriyatlarini tizimi sifatida ko‘rib chiqiladi. Biz munosabatlar psixologiyasining asosiy pozitsiyasiga yondashgan holda aytishimiz mumkinki, har qanday vaqtda insonning shaxsiyati, psixikasi va ongi obyektiv voqelikni aks ettirishning birligini va shaxsning unga

bo‘lgan munosabatini, shaxsning ajralmas tizimini ifodalaydi.

Zamonaviy qarashlar ta’sirida psixologik yondashuvlarda hayotiy pozitsiya shaxsning subyektiv xususiyati sifatida taqdim etiladi. Xususan, S.L.Rubinshtein pozitsiyani hayotga, dunyoqarashga aniq ifodalangan munosabat sifatida belgilab beradi. O‘z hayotini, faoliyatini amalga oshirish usullari va harakat qilish uslublari shaxsiyatni tavsiflashini bildiradi[11]. Demak, talaba faoliyati ijobiy munosabatlarga asoslansa, uning harakat qilish uslublari va motivatsiya sohasi ham yutuqlar sari qadam tashlashda katta o‘rin egallaydi. Talaba hayotida salbiy munosabatlar va idrok tizimi shakllanishiga ko‘ra, yutuqlarga erishishda irodaviy soha rivojlanishi muhimligini ta’kidlash mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR

TAHLILI. Psixolog A.N.Leontyev ushbu konsepsiya haqida fikr bildirib, hayotiy pozitsiya natija emas, balki shaxs va uning ongini rivojlantirishning zaruriy sharti ekanligini ta’kidlaydi[7]. Bunga asoslangan holda aytishimiz mumkinki, talabalik pozitsiyasining shakllanishida uning psixik rivojlanish darajasi ham ahamiyatli bo‘lib, talaba idroki katta ahamiyatga egadir.

L.I.Bojovich esa o‘z ishlarida insonning “ichki pozitsiya” tushunchasini kiritib, hayotiy pozitsiyani insonning butun hayoti jarayonida shakllanadigan, amalda bo‘lgan barcha munosabatlarining ma’lum bir tizimi sifatida belgilaydi[5]. Demak, ta’lim-tarbiya jarayoni ham talabalarda pozitsion o‘zgarishlarga sabab bo‘lib, ulardagi maqsad va rejalarini amalga oshirishda dasturilamal vazifasini ham bajaradi. Aytish mumkinki, o‘quv yili boshida talabalarda ko‘tarinki kayfiyat, oliy o‘quv yurtiga kirganidan zavq-shavq tuyg‘usi kuzatilsa, ta’limning shart-sharoiti,

mazmuni, mohiyati, kun tartibi, muayyan qonun va qoidalar bilan yaqindan tanishish natijasida uning ruhiyatida o'zgarishlar ham kuzatiladi. Talabaning bu jarayonga moslashishdagi qiyinchiliklar ichki va tashqi omillar ta'siri oqibatida kelajakka ishonchsizlik, ikkinchidan hadiksirash kabi salbiy his-tuyg'ular namoyon bo'ladi. Oliy o'quv yurtlarida ta'lim-tarbiya ishlarini rejalashtirish, ta'lim jarayonida talabaga o'ziga xos munosabatda bo'lish ulardagi pozitsion yondashuvda ham aksini topadi.

Tadqiqotchi Abulxanov-Slavskaya hayotiy pozitsiya nafaqat hayotga subyektiv munosabatning mavjudligi, balki ularni samarali amalga oshirish sifatida ham namoyon bo'lishini ta'kidlagan[1]. Demak, talabalardagi xatti-harakatlar tizimi ham uning "talabalik pozitsiyasi" ta'sirida, talabalikning qay darajada idrok qilinishi bilan bog'liq ekan.

Insonning hayotiy pozitsiyasi tushunchasi B.F.Lomov tomonidan ham talqin qilingan bo'lib, ijtimoiy munosabatlar mahsuli sifatida yondashilgan. Unga ko'ra, hayotiy pozitsiya subyektiv munosabatlarni belgilashi, subyektning o'z hayotida atrofidagi odamlar bilan munosabatlarni tashkil qilishning barqaror, tipik usullari ekanligi, (u qarama-qarshiliklardan qochadimi, ularni yumshatadimi yoki aksincha, keskinlashtiradimi) va shaxsiyatning "inson qabul qiladigan munosabatlari" sifatidagi yo'naltirilib, rivojlanishiga hissa qo'shishi bildirilgan[1]. Shularga asoslangan holda aytish mumkinki, talabalardagi muvaffaqiyatga intilish yoki mutaxassislikda doimo ham o'z o'rnini topa bilmaslik kabi sabablar ulardagi qabul qilingan munosabatlar tizimi bilan bog'liq ekan. Tadqiqot ishimizda talabalardagi pozitsion yondashuvda ijobiy munosabatlarni rivojlantirish masalasiga korreksion dasturimizda alohida e'tibor qaratganmiz.

A.G.Asmolov hayotiy pozitsiya tushunchasi shaxsning tashqi va ichki, ruhiy haqiqatini bog'lashini ta'kidlagan[2]. Demak, shaxsiyat rivojlanish tizimi uning olamidagi mavjud ishongan yoki kutilgan natijalarga erishishni xohlagani sababli harakatlar tizimi rivojlanib borarkan.

D.A.Leontyevga ko'ra, shaxsning hayotiy pozitsiyasi o'z hayotiga munosabati sifatida belgilanishini bildiradi[8].

Shuni ta'kidlash kerakki, bir qator psixologlar hayotiy pozitsiya tushunchasini insonning obyektiv xususiyati sifatida talqin qilishadi.

B.G.Ananyev shaxsning hayotiy mavqeyi mavjud ijtimoiy munosabatlar tizimi bilan belgilanishi, uning ma'lum bir ijtimoiy tuzilishdagi o'rni obyektiv jamiyatdagi maqomiga bog'liq, deb ta'kidlagan[3]. Shu asosda aytish mumkinki, talabalar ham o'z faoliyatlarida atrofdagi munosabatlar, kutuvlar va natijalar asosida o'ziga nisbatan bahoni shakllantirar ekan, bu jarayonni tashkil qilishda ular uchun muhim jihatni hisobga olish zarurati tug'iladi.

G.M.Andreevaga ko'ra, shaxsning mavqeyi uning ma'lum bir ijtimoiy guruhdagi o'rnini belgilaydigan ijtimoiy maqom tushunchasiga yaqindir[4].

B.D.Parygin hayotiy pozitsiyani shaxsning ijtimoiy mavqeidan kelib chiqadigan ijtimoiy normalar va qoidalar tizimiga umumiy munosabati sifatida belgilanishini aytadi[9]. Demak, talabalar kursi, mutaxassislik yo'nalishi va kelajakdagi ish o'rnining belgilanishiga asosan ulardagi pozitsion qarashlar ham o'zgarib turadi.

I.S.Kon esa "ijtimoiy pozitsiya" tushunchasini qo'llab, uni munosabatlarning ijtimoiy tuzilishidagi o'rni sifatida tavsiflaydi. Tadqiqotchi fikriga ko'ra, odam bir vaqtning o'zida bir nechta pozitsiya, rollarni egallashi mumkin: oila, professional [6]. Talabalar yangi jamoadagi vaziyat, tevarak-atrofdagilar bilan munosabatlar, oliy ta'lim tizimidagi shart-sharoit va talablari ulardagi imkoniyatlarini baholashga, o'zining shaxsiy xususiyatlarini, o'ziga nisbatan qo'yilayotgan talablarga javob bera olishi yoki javob bera olmasligi nuqtayi nazaridan anglashga olib keladi. Bu qarashlar tizimi har bir kurs kesimida shakllanib, rivojlanib boradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Oliy ta'lim o'quv yurti talabalari pozitsiyasining shakllanishiga asoslangan faoliyatni tashkil qilinish muammolari bo'yicha psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish orqali shuni aytish mumkinki, faoliyatning subyektiga aylanish nafaqat uni o'zlashtirish, balki ushbu faoliyatga shaxsiy munosabatni ifoda etish imkonini beradi. Talaba pozitsiyasi ichki faoliyatda, ya'ni uning o'z-o'zini tarbiyalash, o'zini o'zi anglash, o'z-o'zini takomillashtirish, introspeksiya, o'z faoliyatini tuzatish va boshqa jarayonlarda ishtirok etishida ifodalanadi.

Nazariy yondashuvlarni tahlil qilar ekanmiz, shuni ta'kidlash mumkinki, "subyektiv hayotiy pozitsiya" tushunchasi ham ma'lum bir kategoriyalar

orqali izohlanadi va tushuniladi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu tushunchalardan foydalanish uning mazmuniy mohiyatini aks ettirganda, shaxsning hayotiy pozitsiyasi subyektiv bo'lgan, ya'ni passiv holatda ham bo'lishi mumkin. Inson unga faol munosabatda bo'lganidan yashashi, barcha hodisalarni oddiy deb qabul qilishi, o'z hayoti uchun alohida maqsad va ma'nolar qo'ymasdan ham yashashi mumkin. O'z navbatida izohlash mumkinki, "subyektiv pozitsiya" toifasidagi insonlar o'z hayotiga umumiy jihatdan emas, balki individual jihatlari, masalan, kasbiy faoliyatga, shaxsiy munosabat subyektivi sifatida harakat qilish qobiliyatini namoyon qilishi mumkin.

"Subyektivlik", "hayotiy pozitsiya", "subyektiv pozitsiya" tushunchalari nazariy yondashuvlarni birlashtirib, "shaxsning subyektiv hayotiy pozitsiyasi" tushunchasining ta'rifini tahlil qilsak: subyektiv hayotiy pozitsiya – bu ajralmas xususiyatdir. Shaxsning hayotiy maqsadlari, vazifalarini belgilash, hayot istiqbollari aniqlash, hayotiy qiyinchiliklarni samarali hal qilish, o'zini va atrofdagi voqelikni o'zgartirishdagi ongli faoliyatini o'z ichiga olgan subyektiv munosabatlar majmuida namoyon bo'ladi. Bu qarashlarga asoslanib, biz shaxsning subyektiv hayotiy pozitsiyasi shaxsning ajralmas psixologik xususiyati ekanligi haqidagi g'oyani ilgari surish mumkin. Uning tarkibiy qismlari sifatida esa kognitiv, motivatsion, affektiv, tartibga solish va faoliyat sohasi katta o'rin egallashini aniqladik.

Bugungi kunda zamonaviy fan qarashlarida shaxs ijtimoiy-madaniy hayotning subyektivi, individual tamoyilning tashuvchisi sifatida qaraladi. Ilmiy adabiyotlarda "shaxs" deganda quyidagilar tahlil qilinadi:

1) shaxs – munosabatlar va ongli faoliyat subyektivi sifatida;

2) shaxs – muayyan jamiyat yoki jamoaning a'zosi sifatida ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xususiyatlarning barqaror tizimi sifatida tushuniladi [10].

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991.
2. Асмолов А.Г. Психология личности. М.: Смысл; Изд. центр Академия, 2010.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, – 2001.
4. Андреева Г.М. Социальная психология: учебник / Г.М. Андреева. – Издание 5-е, исправленное и дополненное. – Москва: Аспект Пресс, – 2010.
5. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды. 2-е изд. М.: Воронеж: МПСИ, 1997.
6. Кон И.С. Социологическая психология: Избранные психологические труды. М.: Воронеж: МПСИ, – 1999.
7. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Мысль, 1965.
8. Леонтьев, Д.А., Шильманская, А.Е. Жизненная позиция личности: от теории к операционализации / Д.А. Леонтьев, А.Е., Шильманская // Вопросы психологии. – 2019 – №1. – С. 90–100.
9. Парыгин Б.Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории. СПб.: ИГУП, – 1999.
10. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. БимБад., ред. кол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2012.
12. Селезнева, М.В. Сравнительный анализ понятий «субъект» и «субъектность» в зарубежной психологии / М.В. Селезнева // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Психология и педагогика. – 2015 – № 2. – С. 47–53
13. <https://en.unesco.org/themes/teachers>